

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ТОШКЕНТ ИРРИГАЦИЯ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ
МЕХАНИЗАЦИЯЛАШ МУҲАНДИСЛАРИ ИНСТИТУТИ**



**“Қишлоқ ва сув хўжалигида давлат-хусусий шерикчилигини
ривожлантиришнинг устувор йўналишлари
ва амалга ошириш механизмлари”**

мавзусидаги республика илмий-амалий анжуманидаги

МАҚОЛАЛАР ТЎПЛАМИ

Тошкент - 2019 йил, 1-2 май

13	U.Shirinboyev – TIQXMMI talabasi	Yer resurslaridan foydalanish samardorligini oshirish	43
14	U.Fayzullayev talaba, TIQXMMI	Suv resurslardan samarali foydalanishda soliqlarning o'рни	46
15	Ғ.Дусмуратов – ТИҚХММИ доценти, и.ф.н., Ф.Кадирходжаева – ТИҚХММИ изланувчиси	Қишлоқ хўжалигида оқова сувлардан фойдаланишда давлат-хусусий шериклиги	49
16	Р.Гуляев, Р.Юнусов, В.Ракипов, Р.Назиров “Уруғчиликни ривожлантириш маркази” ДУК мутахассиси	Уруғчилик фермер хўжаликларида сувдан оқилонга фойдаланиш масалалари ва муаммолари	54
17	Z.Xaytqulova – TIQXMMI talabasi, I.Yuldosheva – TIQXMMI katta o'qituvchisi	Yer va suv resurslaridan samarali foydalanish hamda fermer xo'jaligida klaster usulidan samarali foydalanish va davlat xususiy sherikchiligini qo'llash	57
18	О.Эргашев ТИҚХММИ магистранти	Анъанавий ва ерга минимал ишлов бериш технологияларини ўсимлик ривожига таъсирини таҳлили	60
19	О.Эргашев ТИҚХММИ магистранти	Анъанавий ва ерга минимал ишлов бериш техникаларини иқтисодий самарадорлигини таҳлили	63
20	А.Табаев – ТИҚХММИ доценти, У.Ахмедов – ТИҚХММИ талабаси	Сув хўжалиги ташкилотларини молиялаштириш тартиби ва ҳисобга олишни яхшилаш йўллари	66
21	Д.Галипова – ТИҚХММИ катта ўқитувчиси, П.Амиров – ТИҚХММИ талабаси	Қишлоқ хўжалиги корхоналарида келгуси давр харажатлари ҳисоби	69
22	А.Тошбоев, Ш.Қаршиев – Тошкент давлат аграр университети доцентлари	Қишлоқ хўжалигини иқтисодий ривожлантириш натижалари ва истиқболлари	72
23	Д.Галипова – ТИИИМСХ, Н.Камалова – ТИИИМСХ.	Государственно-частное партнерство и перспективы его применения в сельском и водном хозяйстве	74
24	К.Шодмонкулов – Тошкент давлат аграр университети ассистенти, Ж.Юлдашев – Қарши давлат университети ассистенти	Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини рақобатбардошлигини оширишда ривожланган давлатлар экспорт қилиш тажрибаси	76
25	Н.Болтаев – ТошДАУ ассистенти, Н.Нормуродов – талаба	Фермер хўжаликлари кооперацияси ва агрофирмалар фаолиятини ривожлантириш	81
26	З.Холмухамедова – ТошДАУ катта ўқитувчи	Мева-сабзавотчилик мажмуида иқтисодий ва ҳуқуқий муносабатларни ривожлантириш	83
27	Н.Мусаева – Тошкент Давлат аграр университети ассистенти	Аграр соҳада маҳаллий хом ашёлардан фойдаланиб рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш масалалари	86
28	А.Турдибаев – ТДАУ ассистенти	Ўзбекистонда агрологистика тизими инфратузилмасини ривожлантириш	88
29	Ф.Жўраев – Ассистент ТГАУ	Этапы осуществления экономических реформ в землепользовании в Республике Узбекистан	91

молиявий активлар ҳисобини ташкилий жиҳатларини такомиллаштириш, бунда бухгалтерия бўлимида касса ҳизматини ташкил этиш жараёнини доимий назорат қилиб борилиши, молиявий активлар ҳисобини юритишга маъсул ходимларни ўзаро бир бирлари бажарган ишларини назорат қилиш тизимини йўлга қўйиш;

Бухгалтерия бўлими ходимларини қонунчиликда бўлаётган ўзгаришларни ўз вақтида хабардор бўлиб туришларини таъминлаш шунигдек улар малакасини йилига камида бир маротаба ошириш;

ишчи счётлар режасида бюджет ва бюджетдан ташқари манбаалардан тушган пул маблағлар ҳисобини алоҳида шакллантириш ва бошқалар.

Юқоридагилардан ташқари молиявий активлар назоратини ташкил этишда асосий эътибор ўз вақтида белгиланган тартибда инвентаризацияни ташкил қилиш ва натижаларини ҳисобда акс эттириб бориш, ички назорат тизимини кучайтириш лозим.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистан Республикаси Президентининг 2018 йил 17 апрелдаги "Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-3672 сонли қарори.

2. Мехмонов С.У., Убайдуллаев Д.Й. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби. Т.: Сано-стандарт, 2013 йил.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КОРХОНАЛАРИДА КЕЛГУСИ ДАВР ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИ

**ТИҚХММИ "БХА" кафедраси катта ўқитувчиси Д.Талипова
ТИҚХММИ талабаси П.Амиров**

Аннотация

Мақолада қишлоқ хўжалиги корхоналарида келгуси давр харажатлари ҳисоби ва ишлаб чиқариш жараёнида келгусидаги бир неча йилларга тегишли бўлган харажатлар амалга ошириш масалалари ёритилган. Ушбу харажатлар келгуси даврнинг ҳар бир йилида етиштирилган маҳсулот (иш ва хизмат) лар қийматига тўғри ўтказилишини таъминлаш учун улар бухгалтерия ҳисобида йиллар бўйича алоҳида ҳисобга олиб боришлари лозим.

Ўзбекистон Президенти 2017 йил 7-февралда 2017-2021-йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини тасдиқлади. Ушбу ҳаракатлар стратегиясининг 3-устувор йўналиши қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантиришга қаратилган. Унда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш, ярим тайёр ва тайёр озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича энг замонавий юқори технологиялар асосида асбоб-ускуналар билан жиҳозланган янги қайта ишлаш корхоналарини қуриш, мавжудларини реконструкция ва модернизация қилишга қаратилган инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш; қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш, ташиш ва сотиш, агрокимё, молиявий ва бошқа замонавий бозор хизматлари кўрсатиш инфратузилмасини тармоқларини янада кенгайтириш[1] асосий устувор йўналиш сифатида эътироф этилган. Ушбу устувор йўналишни амалга ошириш бугунги кунда долзарб масалалардан бирига айланмоқда.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарида ишлаб чиқариш жараёнида келгусидаги бир неча йилларга тегишли бўлган харажатлар амалга оширилади. Ушбу харажатлар келгуси даврнинг ҳар бир йилида етиштирилган маҳсулот (иш ва хизмат) лар қийматига тўғри ўтказилишини таъминлаш учун улар бухгалтерия ҳисобида йиллар бўйича алоҳида ҳисобга олиб боришлари лозим.

Кўпчилик фермер хўжаликларида келгуси давр харажатлари ҳисобини юритишда жиддий камчиликларга йўл қўйилмоқда. Бунинг асосий сабаби, уларда ушбу харажатлар

ҳисобини юритиш услубиятининг етарли даражада ишлаб чиқилмаганлиги билан боғлиқ. Бунинг исботи сифатида қуйидаги хўжалик маълумотларини таҳлил қилишни ўринли деб топдик (1-жавдвалга қаранг).

1-жадвал

2018 йилда «Улуғбек» фермер хўжалигида келгуси давр харажатлари таркиби ва уларни ҳисобдан ўчириш тартиби

№	Харажат турлари	минг сўмда	Бухгалтерия ўтказмаси	
			Дт	Кт
1	Олдиндан тўланадиган ижара ҳақлари	520,0	2510-1	5110
2	Ернинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш харажатлари	210,0	2010-1	5110
3	Илмий-техника адабиётлари ва газета, журналларга обуна бўлиш харажатлари	110,0	9430	5110
4	Чорва моллари учун вақтинчалик ёзги бостирмалар	450,0	2010-2	1010,2310, 6510,6710
5	Силос ва сенаж бостириш ямалари	190,0	2010-2	1010,2310, 6510,6710
6	Жорий йилда экилган беда уруғи харажатлари	480,0	2010-1	1010

Ушбу жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, «Улуғбек» фермер хўжалигида келгуси давр харажатлари бухгалтерия ҳисобида нотўғри ҳисобга олинганлигини кўриш мумкин. Чунки 1,2,3,4,6- тартибли харажат турлари келгуси давр харажаларини ҳисобга олувчи счетларда йиғилиб, аста-секин йиллар давомида тегишли счетларга тақсимланса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Чунки, жадвал маълумоти бўйича кўрсатилган счетларда жорий йил харажатларининг ортишига олиб келинган. Айниқса, 1,2,4,6- тартибли харажатлар суммаси сезиларли даражада кўп бўлиши йил якунлари бўйича молиявий натижаларга салбий таъсир кўрсатган.

Масалан: 1- тартибли харажатлар муддатлари бўйича 3110 –«Олдиндан тўланган ижара» ва 7910-«Тўланадиган узоқ муддатли ижара» счетларига тақсимлаш орқали ҳам молиявий натижаларни аниқлашда объектив ёндошувга олиб келган бўлар эди. Шунингдек, бошқа тартибли харажатларни ҳам шундай тақсимлаш мақсадга мувофиқдир.

Фикримизча, фермер хўжаликларида келгуси давр харажатларини ҳисобдан чиқариш харажатларнинг вужудга келиш манбаларини ўрганиш натижасида, молиявий натижаларга таъсири нуқтаи назардан, уларни бухгалтерия ҳисоби счетлари режасининг тегишли счетларида ҳисобга олишни ҳисоб сиёсатида кўрсатиб ўтилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Фермер хўжаликларида келгуси давр харажатларига қуйидагиларни олиб бориши мумкин: чорва моллари учун ёзги бостирмалар қуриш; жорий йилда экилган беда уруғи харажатлари; силос бостириш учун хандаклар қаздириш харажатлари; олдиндан тўланган ижара ҳақлари; келгуси йил учун илмий-техника адабиётларига ёзилиш харажатлари; ўз муомала маблағлари ҳисобидан ерларнинг ҳолатини яхшилаш бўйича қилинган харажатлар ва ҳоказо.

Шунингдек, шартномага мувофиқ, ижарага олувчи фермер хўжаликлари томонидан ижарага олинган асосий воситаларни капитал таъмирлаш учун қилинган харажатлари ҳам ҳисобга олинади. Бундай ҳолларда ижарага олинган асосий воситаларнинг капитал таъмири ижарага олинган фермер хўжаликларининг ишлаб чиқариш харажатларига олиб борилади.

Бухгалтерия ҳисобининг 21-сонли миллий стандартида келгуси давр харажатларини уларнинг қайси даврларга тегишлилигига қараб иккига: жорий йил ва келгуси йилнинг келгуси давр харажатларига бўлинади. Ушбу миллий стандартда келгуси

давр харажатларини бундай тартибда ҳисобга олинишида бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартларига асосланган.

Фикримизча, келгуси давр харажатларини ҳисобот даврининг харажатлари сифатида тан олишда муддатларини белгилашга қараб, уларни икки гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқдир.

Биринчи гуруҳга кирувчи келгуси давр харажатларининг харажат сифатида тан олиш муддатлари аниқ. Шунинг учун ҳам бундай харажатларни тан олиш муддати аниқ бўлган келгуси давр харажатлари, деб аташ мумкин. Бундай келгуси давр харажатларига: келгуси йил учун илмий-техника адабиётларига, журнал ва газеталарга ёзилиш; олдиндан тўланган ижара ҳақлари; олдиндан тўланган кафолатланган хизмат ҳақлари ва бошқа шунга ўхшаш харажат сифатида тан олиш муддатлари аниқ бўлган келгуси давр харажатларини олиб бориш мумкин.

Иккинчи гуруҳга кирувчи келгуси давр харажатларини харажат сифатида тан олиш муддатини аниқ белгилаш имконияти мавжуд эмас. Уларга силос ва сенаж бостириш ямаларини, чорва моллари учун вақтинчалик ёзги бостирмалар, қишки қўтонларга йиғилган ем-хашақларни сақлаш омборхоналари ва ҳ.к.

Ушбу харажатларни харажат сифатида тан олиш муддатлари аниқ бўлмаган келгуси давр харажатлари деб аташ мумкин. Шунинг учун ҳам келгуси давр харажатларини харажат сифатида тан олиш усулларини ҳисоб сиёсатининг услубий жиҳатида акс эттириш фермер хўжаликлари учун алоҳида аҳамиятга эга. Чунки ушбу харажатларни йиллар ва даврлар бўйича асоссиз тақсимлаш уларнинг молиявий натижаларига бевосита таъсир қилади, яъни асоссиз равишда фойда суммаси ортади ёки камаяди.

Шунинг учун ҳам фермер хўжаликларида ҳисоб сиёсатининг услубий жиҳатида ушбу масалаларнинг ечимини тўғри белгилаш бухгалтерия ҳисобини ташкил қилишга бевосита таъсир қилади.

Фермер хўжаликларида ҳисоб сиёсатининг услубий жиҳати билан боғлиқ қатор муаммолар мавжуд бўлиб, уларнинг ечимини бермай туриб, бухгалтерия ҳисобида хўжалик фаолияти тўғрисида аниқ ва тўла маълумотлар тўпламини вужудга келтириб бўлмайди. Бундай муаммолар асосан, қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ бўлиб уларга қуйидагилар киради:

тугалланмаган ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш ва тақсимлаш;

тақсимланадиган харажатларни ҳисобга олиш ва уларни харажат объектларига олиб бориш.

Ушбу муаммоларнинг бухгалтерия ҳисобини тартибга солувчи қонуний ва меъёрий ҳужжатларда ўз ечимини топмаётганлиги бухгалтерия ҳисобининг «аниқлик», «ҳисоблаш», «ҳисобот даври даромадлари ва харажатларининг мувофиқлиги» каби асосий қоидаларининг бузилишига ва Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги қонунининг 1-моддаси «Бухгалтерия ҳисобининг мақсади бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш, юритиш ва ҳисоботни тузиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат» [2] деб белгиланган талабининг бажарилмаётганлигига олиб келади. Бу ерда «аниқлик» қонунининг бузилиши календарь йил давомида қилинган харажатларнинг қайси қисмини тугалланмаган ишлаб чиқаришга олиб боришнинг илмий асосланган услубиятининг мавжуд эмаслигидир.

Адабиётлар рўйхати

1. 2017-2021-йилларда Ўзбекистонни янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони 07.02.2017 йилдаги ПФ-4947-сон. «Халқ сўзи», 2017 й., 28 (6722)-сон.

2. Ўзбекистон Республикасининг Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонуни. –Т.: 2016, (Янги таҳрир).